

Afərin Əli ABBASOVA

Qərbi Kaspi Universiteti, Psixologiya və Sosial iş kafedrasının dosenti, psixol.ü.f.d.
E-mail: aferin.abbasova@wcu.edu.az

Aydan Şahvaz MUSAYEVA

Qərbi Kaspi Universiteti, Psixologiya və Sosial İş kafedrasının magistrı
E-mail: aidanmusayeva28@gmail.com

MƏİŞƏT ZORAKILIĞINA MƏRUZ QALMIŞ QADINLARIN ŞƏXSİYYƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin araşdırılması psixologiya, sosial iş və gender tədqiqatları üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Zorakılığın uzunmüddətli təsirləri qadınların psixoloji rifahına, emosional stabilliyinə, qərarvermə mexanizmlərinə və sosial münasibətlərinə ciddi şəkildə nüfuz edir. Araşdırmalar göstərir ki, zorakılığa məruz qalma nəticəsində qadınlarda özünəinamın azalması, yüksək narahatlıq səviyyəsi, travma sonrası stres sindromu, depressiv əlamətlər və özünü günahlandırma meylləri daha çox müşahidə edilir. Belə qadınların bir qismi uşaq yaşlarından etibarən düşük sosial dəstək, ailədaxili konfliktlər və valideyn zorakılığı kimi risk faktorları ilə üzləşdikləri üçün yetkinlik dövründə zorakı münasibətlərə daha həssas olurlar. Şəxsiyyət xüsusiyyətləri baxımından məişət zorakılığına məruz qalan qadınların bəzilərində itaətkarlıq, konfliktdən qaçma, yüksək empatiya, özünü ifadədə çətinlik, emosional asılılıq kimi xüsusiyyətlər üstünlük təşkil edir. Digər tərəfdən, bəzi tədqiqatlar zorakılığa məruz qalan qadınların əhəmiyyətli bir qrupunda yüksək dözümlülük, müqavimət, problemlə mübarizə strategiyalarının inkişafı və daxili güc hissi kimi pozitiv psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdığını vurğulayır. Bu, zorakılığın qadının şəxsiyyətini yalnız zəiflətmədiyini, bəzən də onun adaptiv və rezilyent davranışlarını gücləndirdiyini göstərir. Məişət zorakılığı qadının identiklik hissəsinə və özünəməxsus prosesinə zərbə vurur, onun sosial rollarını dəyişdirir və psixoloji təhlükəsizliyini ciddi təhlükə altına qoyur. Bu səbəbdən zorakılığa məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin tədqiqi müdaxilə proqramlarının hazırlanması, psixoloji dəstək mexanizmlərinin qurulması və sosial siyasətlərin formalaşdırılması üçün fundamental baza yaradır. Məişət zorakılığı qadınların şəxsiyyət strukturunda həm dağıdıcı, həm də adaptiv dəyişikliklər yaradır və onların gələcək həyat davranışlarına, münasibətlərinə və sosial funksionallığına birbaşa təsir göstərir.

Açar sözlər: depressiya, narahatlıq, emosional asılılıq, özünəinamın azalması, sosial dəstək.

UOT: 159.923:316.362

JEL: J16, J12

DOI: <https://doi.org/10.54414/VCFX5743>

Giriş

Məişət zorakılığı müasir cəmiyyətlərin sosial, hüquqi və psixoloji gündəmində ən ciddi problemlərdən biri kimi çıxış edir. BMT-nin məlumatına görə, dünyada hər üç qadınlardan biri həyatının müəyyən mərhələsində fiziki, psixoloji və ya emosional zorakılığa məruz qalır. Bu statistika zorakılığın yalnız fərdi bir problem olmadığını, həm də sosial institutların, ailə

modelinin, gender münasibətlərinin və psixoloji rifahın dərinliklərinə sirayət edən mürəkkəb bir fenomen olduğunu göstərir. Məişət zorakılığı qadının yalnız fiziki təhlükəsizliyinə deyil, həm də onun şəxsiyyətinin formalaşmasına, emosional sabitliyinə, özünüifadə imkanlarına və sosial münasibətlər sisteminə birbaşa təsir edir. Bu baxımdan, zorakılığa məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin tədqiqi onların

psixoloji vəziyyətini başa düşmək, müdaxilə strategiyalarını hazırlamaq və uzunmüddətli reabilitasiya proqramlarının effektivliyini artırmaq üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Şəxsiyyət insanın davranış tərzini, emosional reaksiya modelini, qərar vermə qabiliyyətini və sosial qarşılıqlı əlaqələrini müəyyən edən kompleks psixoloji strukturdur. Məişət zorakılığı bu strukturun bütövlüyünü pozur, qadının özünü-dərk prosesini dəyişdirir və onun daxili psixoloji balansına ciddi zərər vurur. Zorakılığın təsiri altında qadınların şəxsiyyətində spesifik dəyişikliklər müşahidə edilir: özünəinamın azalması, gücsüzlük hissi, emosional asılılıq, travma sonrası stres əlamətləri və özünü günahlandırma meylləri kimi xüsusiyyətlər daha güclü şəkildə təzahür edir. Geniş araşdırmalar göstərir ki, zorakılığın təkrar edən dövrləri qadınların psixoloji müdafiə mexanizmlərini zəiflədir, onların qərar vermə imkanlarını məhdudlaşdırır və sosial resurslardan istifadəsini çətinləşdirir. Bu xüsusiyyətlər təkcə zorakılığın nəticəsi deyil, həm də gələcək münasibətlərdə risk faktoruna çevrilə bilər. Zorakılıq qurbanlarının şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi həm də ona görə vacibdir ki, zorakılığa məruz qalma yalnız zərərverici proses deyil, bəzən də adaptiv mexanizmlərin formalaşmasına səbəb olur. Bəzi qadınlar yaşadıkları travmanın təsiri altında daha yüksək dözümlülük, psixoloji davamlılıq (rezilyentlik), problem həll etmə bacarıqları və özünü müdafiə davranışları qazanırlar [1, s.184]. Bu isə zorakılığın psixoloji təsirinin eyni şəkildə təzahür etmədiyini, fərdi xüsusiyyətlərdən, sosial dəstək şəbəkəsindən, ailə mühitindən və şəxsi təcrübələrdən asılı olaraq dəyişdiyini göstərir. Məhz buna görə də məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin araşdırılması yalnız zərərin təsvirini deyil, həm də psixoloji potensialın müəyyənləşdirilməsini özündə ehtiva edir. Şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin formalaşmasına təsir edən mühüm amillərdən biri qadının sosial mühitidir. Valideyn zorakılığına şahid olmaq, uşaqlıqda psixoloji travmalar yaşamaq, ailədə qeyri-sabit münasibətlər, sosial təcrid və ya sevgi və qayğı çatışmazlığı yetkinlik dövründə zorakılığa məruz qalma riskini artırır amillər sırasındadır. Bu amillər qadının özünə münasibətini, digərləri ilə ünsiyyət tərzini və münasibətlərdə tolerantlıq

hədlərini formalaşdırır. Nəticədə, uşaqlıq travmaları ilə zorakı münasibətlər arasında psixoloji məntiqi əlaqə meydana çıxır. Məişət zorakılığına məruz qalan çoxsaylı qadınların öz həyat hekayələrində uşaqlıq dövründə emosional laqeydlilik, valideyn konfliktləri və ya fiziki cəza ilə üzləşmələri təsadüfi deyil. Bu mənərə zorakılığın sosial-psixoloji köklərini daha dərinə anlamağı zəruri edir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, zorakılığa məruz qalan qadınların şəxsiyyətində ən çox müşahidə edilən xüsusiyyətlərdən biri emosional asılılıqdır. Bu xüsusiyyət qadının özünü dəyərsiz hiss etməsi, qərar verməkdə tərəddüd etməsi və zorakı tərəfdaşdan ayrılmaqda çətinlik çəkməsi ilə müşayiət olunur. Emosional asılılıq çox vaxt qadının sosial dəstək şəbəkələrinin zəif olması və özünü qorumaya dair effektiv strategiyalarının olmaması ilə bağlıdır. Bununla yanaşı, özünəinamın azalması da zorakılığa məruz qalmış qadınların şəxsiyyət portretinin mühüm komponentidir. Onların çoxu öz qabiliyyətlərini aşağı qiymətləndirir, şəxsi sərhədlərini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir və sosial situasiyalarda passiv davranış nümayiş etdirir. Bu xüsusiyyətlər zorakılıq dinamikasının davamlılığını təmin edən psixoloji zəmin yaradır. Digər mühüm psixoloji aspekt travma sonrası stres sindromu (TSSB) ilə bağlıdır [2, s.152]. Zorakılığa məruz qalmış qadınların böyük qismində yuxu pozuntuları, həyəcan, keçmiş hadisələri flashback şəkildə yenidən yaşama, hiperayılıqlıq və emosional qeyri-sabitlik müşahidə olunur. TSSB qadının şəxsiyyət strukturunu zəiflədir, onun emosional yükünü artırır və gündəlik həyat funksiyalarını çətinləşdirir. Bundan başqa, qadınlarda özünü günahlandırma meylləri də tez-tez rast gəlinir. Zorakı münasibət dinamikasında qadın özünü məsuliyyətli hiss etməyə, zorakılığı “haqlaşdırmağa” və ya “daha pis ola bilərdi” düşüncəsi ilə vəziyyəti normallaşdırmağa meyllənə bilər.

Əsas hissə

Məişət zorakılığı qadının fiziki təhlükəsizliyinə birbaşa təhdidlə yanaşı, onun psixoloji bütövlüyünü və şəxsiyyət strukturunu sarsıdan çoxölçülü bir prosesdir. Zorakı münasibətlərdə təkrarlanan təhdid, təhqir, təcrid, nəzarət və

manipulyasiya aktları qadının emosional stabilliyini pozur, onun özünü dərk və özünə münasibət sistemini dəyişdirir. Psixoloji tədqiqatlar zorakılığın tədricən formalaşan və dinamik mürəkkəb dairə yaratdığını göstərir: əvvəlcə emosional zorakılıq, daha sonra fiziki və iqtisadi zorakılıq, son mərhələdə isə qadının tam psixoloji asılı vəziyyətə salınması. Bu proses “zorakılıq dairəsi” kimi izah edilir və qadının təkrarlanan şiddət aktlarından sonra belə münasibəti normal qəbul etməsinə səbəb olur. Zorakılığın təsir mexanizminin əsas psixoloji komponenti travmadır. Travmatik təcrübə qadının beyin fəaliyyətində emosional yüklü xatirələrin güclənməsinə, təhlükə siqnallarının qeyri-adekvat şəkildə aktivləşməsinə, özünüqiymətləndirmənin azalmasına və qorxu-çarəsizlik hissinin dominant hala gəlməsinə səbəb olur. Bu xüsusiyyətlər şəxsiyyət strukturunun müxtəlif səviyyələrində — emosional, motivasion, davranış və sosial komponentlərdə — uzunmüddətli dəyişiklik yaradır. Məhz buna görə də zorakılığın psixoloji təsiri yalnız zorakılıq aktı baş verdiyi anda yox, ondan sonra uzun müddət davam edir [3, s.176].

Şəxsiyyət xüsusiyyətləri qadının zorakı münasibətə daha həssas olması və bu münasibətdən çıxmaq qabiliyyəti üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elmi araşdırmalar zorakılığa məruz qalmış qadınlarda aşağıdakı əsas şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin daha çox müşahidə olunduğunu göstərir: Özünəinamın azalması zorakılığa məruz qalan qadınlarda ən çox rast gəlinən psixoloji xüsusiyyətdir. Bu qadınlar öz qabiliyyətlərini, dəyərini və potensialını aşağı qiymətləndirir, çətin situasiyalarda qərar verməkdə tərəddüd edir, həyatın idarəçiliyini öz üzərinə götürməkdə çətinlik çəkirlər. Bu xüsusiyyətin formalaşmasında həm zorakılığın birbaşa təsiri, həm də uşaqlıqda alınan tərbiyə, valideyn münasibətləri və əvvəlki travmatik təcrübələr mühüm rol oynayır. Emosional asılılıq qadının zorakı tərəfdaşdan ayrılmaqda çətinlik çəkməsinin əsas psixoloji səbəblərindən biridir. Bu xüsusiyyətə malik qadınlar qarşı tərəfə həddindən artıq bağlı olur, onun rəylərinə və davranışlarına həssas yanaşır, tənha qalmaqdan qorxur və müstəqil qərar vermə bacarığından məhrum olur. Emosional asılılıq çox zaman “tərk edilmə qorxusu” ilə yanaşı

mövcud olur və qadının zorakılıq dövrünü qırmasını çətinləşdirir. Zorakılığa məruz qalan bir çox qadın münasibətdən qaçmağa üstünlük verir. Onların çoxu ailə içi qarşılıqlı daha da ağırlaşdırmamaq üçün susmağa, öz fikirlərini və emosiyalarını gizlətməyə meyli olur. Bu davranış modeli zamanla şəxsiyyətin ayrılmaz xüsusiyyətinə çevrilir və qadının sosial mühitdə də passiv mövqedə qalmasına səbəb olur [4, s.320]. Zorakılığa məruz qalan qadınlarda psixoloji portretində ən dramatik xüsusiyyətlərdən biri özünü günahlandırma tendensiyasıdır. Bu qadınlar zorakılığa məruz qaldıqlarına görə özlərini məsuliyyətli hesab edir, “bəlkə də mən səhv etdim” düşüncəsi ilə prosesə izah tapmağa çalışır. Bu psixoloji mexanizm zorakı tərəfdaşın manipulyativ davranışlarının nəticəsidir və qadının psixoloji müqavimətini zəiflədir. Zorakılığa məruz qalan qadınlarda TSSB simptomları geniş yayılmışdır: həyəcan, yuxu pozuntuları, yaddaş problemləri, təhlükə hissinin güclənməsi və davranışlarda həddindən artıq ehtiyatlılıq. Bu xüsusiyyətlər qadının gündəlik həyat fəaliyyətini məhdudlaşdırmaqla yanaşı, onun sosial münasibətlərə qoşulma imkanlarını da zəiflədir.

Şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin formalaşmasına təsir edən mühüm faktorlar qadının uşaqlıq dövründə yaşadığı təcrübələrdir. Araşdırmalar göstərir ki, uşaqlıqda valideyn zorakılığına şahid olmaq, psixoloji laqeydlilik, sevgi və diqqət çatışmazlığı, sərt tərbiyə metodları gələcəkdə zorakı münasibətlərə meyli artırır. Bu psixoloji mexanizm “təkrarlama zənciri” adlanır: uşaq təcrübə etdiyi ailə modelini yetkinlik dövründə normativ olaraq qəbul edir və oxşar münasibətləri həyatında təkrarlayır. Zorakı ailədə böyüyən qız uşaqları sevgi, etibar və qarşılıqlı hörmət kimi dəyərlərin formalaşmasında çətinlik çəkir. Onlarda öz dəyərini qiymətləndirmə sahəsində problemlər yaranır və gələcəkdə münasibətlərdə sərhədlərini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkirlər. Uşaqlıq travmaları, xüsusilə də davamlı psixoloji zorakılıq, yetkinlik dövründə müxtəlif şəxsiyyət pozuntularının inkişafına səbəb ola bilər. Həm sərhəd tipli, həm də asılı tipli şəxsiyyət xüsusiyyətləri zorakılıq qurbanlarında daha çox müşahidə olunur. Resosializasiya prosesi çoxsaylı sosial, psixoloji,

iqtisadi və institusional amillərlə qarşılıqlı əlaqədə olan mürəkkəb və mərhələli bir transformasiya prosesidir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsi üçün fərdin daxili hazırlığı ilə yanaşı, onun ətraf sosial mühitinin, hüquqi çərçivənin, iqtisadi imkanların və peşəkar dəstək sistemlərinin adekvat və funksional olması zəruridir. Lakin reallıqda bu istiqamətdə bir sıra ciddi çətinliklər meydana çıxır: psixoloji müqavimət və travmalar, sosial damğalanma və izolyasiya, işsizlik və sosial təminatın zəifliyi, habelə hüquqi boşluqlar və koordinasiya çatışmazlığı resosializasiyanın effektivliyinə mənfi təsir göstərir. Bu səbəbdən resosializasiya yalnız fərdi dəyişiklik deyil, həm də sistemli yanaşma və institusional əməkdaşlıq tələb edən bir prosesdir. Problemlərin aradan qaldırılması üçün hüquqi islahatlar, sosial dəstək proqramlarının genişləndirilməsi, mütəxəssis hazırlığının gücləndirilməsi və cəmiyyətin maarifləndirilməsi vacibdir [5, s.276].

Məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətləri yalnız fərdi psixoloji amillərlə izah edilə bilməz; sosial mühit və gender rolları da bu xüsusiyyətlərin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bir çox cəmiyyətlərdə qadınların davranışlarına dair stereotiplər — itaətkarlıq, səbirli olmaq, ailəni qorumaq, ailədaxili problemləri gizlətmək — qadının zorakılığa qarşı mübarizəsini zəiflədir. Bu normativlər qadının şəxsiyyətində passivlik, emosiyaları boğmaq və öz hüquqlarını müdafiə etməkdən çəkinmək kimi xüsusiyyətləri gücləndirir. Zorakı tərəfdaş qadını çox vaxt sosial əlaqələrdən uzaqlaşdırır, dostlarla və qohumlarla münasibətlərini məhdudlaşdırır. Sosial təcrid qadının psixoloji gücünü zəiflədir, özünəinamı azaldır və emosional asılılığı dərinləşdirir. Qadının iqtisadi müstəqilliyinin olmaması onun zorakılıqdan çıxmasını çətinləşdirir. Maddi asılılıq emosional asılılığı gücləndirir və qadının şəxsiyyətində risklərdən qaçma, gələcəyi qeyri-müəyyən görmə kimi xüsusiyyətləri formalaşdırır.

Araşdırmalar göstərir ki, zorakılığa məruz qalmış qadınların hamısı yalnız zəifləmiş psixoloji xüsusiyyətlərə malik olmur. Bir çox qadın travma ilə mübarizə aparmaq üçün güclü psixoloji resurslara, yüksək iradəyə və

emosional davamlılığa sahibdir. Bu xüsusiyyətlər zorakılıqla mübarizədə əsas qoruyucu amillər sayılır. Rezilyentlik travmadan sonra psixoloji sabitliyi qorumaq və yeni şəraitə uyğunlaşma qabiliyyətidir [6, s.74]. Bu xüsusiyyətə malik qadınlar çətinliklərə daha tez uyğunlaşır, problemləri rəşional qiymətləndirə bilir və həyatı idarə etməkdə daha fəaldırlar. Bəzi qadınlarda zorakılığa qarşı psixoloji müdafiə mexanizmləri yaranır: sosial dəstək axtarma, hüquqi müdafiə kanallarına müraciət, emosional idarəetmə bacarıqları və fərdi sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi kimi davranışlar onların şəxsiyyət modelində mühüm yer tutur. Zorakılıqdan çıxma prosesi qadının özünə olan münasibətini dəyişdirir. Bir çox qadın öz dəyərini yenidən kəşf edir, müstəqillik hissi formalaşdırır və gələcək münasibətlərdə daha sağlam sərhədlər müəyyən edir. Zorakılığın nəticələrinin aradan qaldırılması yalnız təhlükədən fiziki uzaqlaşma ilə bitmir; qadının şəxsiyyət strukturu bərpa olunmalı, psixoloji bütövlük yenidən formalaşmalıdır.

Kognitiv-davranış terapiyası, EMDR terapiyası, qrup terapiyası və travma yönümlü yanaşmalar qadınların özünü günahlandırma meyillərini aradan qaldırmağa, özünəinamı artırmağa və emosional stabilliyi bərpa etməyə kömək edir. Dostlar, ailə üzvləri və icmalar qadının psixoloji bərpasında müstəsna rol oynayır. Sosial dəstək həm emosional yükü azaldır, həm də qadının özünüdərk prosesini gücləndirir [7, s.214]. Qadın sığınacaqları, qaynar xətlər, hüquqi yardım mərkəzləri və dövlət proqramları qadının təhlükəsiz mühitə keçidini təmin etməklə yanaşı, onun şəxsiyyətinin pozulmuş komponentlərinin bərpasına da töhfə verir. Məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətləri kompleks və çoxşaxəlidir. Onlar həm travmanın dağıdıcı nəticələrini — özünəinamın zəifləməsi, emosional asılılıq, TSSB, özünü günahlandırma — həm də adaptiv resursları — rezilyentlik, mübarizə gücü, sosial dəstəkdən istifadə bacarığı — özündə birləşdirə bilir. Bu xüsusiyyətlərin hər biri zorakılıqdan çıxma prosesinə və qadının gələcək həyatına birbaşa təsir göstərir.

Nəticə

Məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətləri mövzusunun təhlili göstərir ki, zorakılıq yalnız fiziki zərər vermək deyil, eyni zamanda qadının psixoloji bütövlüyünə, şəxsiyyət strukturuna və sosial funksionallığına dərin şəkildə təsir edən mürəkkəb, çoxvektorlu bir sosial-psixoloji fenomendir. Tədqiqatlar sübut edir ki, zorakılıq qurbanı olan qadınların şəxsiyyəti uzunmüddətli psixoloji travma, təkrarlanan zorakılıq dairəsi, emosional manipulyasiya və sosial izolasiya nəticəsində spesifik xüsusiyyətlərlə formalaşır. Bu xüsusiyyətlər qadının özünü dərk etmə modelini, münasibətlərə yanaşmasını, qərar vermə davranışını və təhlükəsizlik hissini birmənalı şəkildə dəyişdirir. Geniş təhlillər belə qadınların şəxsiyyət strukturunda həm dağıdıcı, həm də adaptiv komponentlərin mövcud olduğunu ortaya qoyur. Əldə olunan nəticələr göstərir ki, zorakılıq qadının özünəinam səviyyəsini ciddi şəkildə zəiflədir. Öz dəyərini aşağı qiymətləndirmə, özünü bacarıqsız və gücsüz hiss etmə, müstəqil qərar verməkdən çəkinmə zorakılığın psixoloji təsirlərinin ən çox rast gəlinən nəticələrindəndir. Bu xüsusiyyətlər təkcə zorakılığa məruz qalmanın nəticəsi deyil, həm də qorxu, hədə-qorxu, şantaj və psixoloji nəzarət vasitəsilə təkrarlanan şəkildə möhkəmlənən davranış modelinə çevrilir. Qadının özünə hörmətinin azalması onun həm sosial münasibətlərdə, həm də şəxsi həyatında passiv mövqə tutmasına səbəb olur. Bu da öz növbəsində zorakılığın davamlılığını şərtləndirir. Nəticələrdən biri də odur ki, zorakılıq qurbanı olan qadınlarda emosional asılılıq daha güclü şəkildə təzahür edir. Emosional asılılıq qadının zorakı tərəfdaşı tərək etməsinə mane olan əsas psixoloji baryerlərdən biridir. Tərəfdaşın davranışları qadında "tərək edilmə qorxusu", "tənha qalma narahatlığı" və "özünü yetərsiz görmə" hissələrini gücləndirir. Bu asılılıq nəticəsində qadın münasibətlərdəki zərərli dinamikaları normallaşdırır və təhlükəli vəziyyətdə qalmaq "qatlanmalı olduğu həyat tərzini" kimi qəbul etməyə başlayır. Bu mexanizm zorakılıq dairəsini möhkəmləndirir və müdaxiləni çətinləşdirir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, zorakılığa məruz qalmış qadınların şəxsiyyətində tez-tez

rast gəlinən digər mühüm xüsusiyyət özünü günahlandırma meylidir. Bu, qadının psixoloji müdafiə mexanizmlərinin pozulmasından irəli gəlir. Qadın öz davranışlarını zorakılığın səbəbi kimi yanlış qiymətləndirir, "bəlkə də mənim səhvim oldu" kimi fikirlərlə vəziyyəti rəasional izah etməyə çalışır. Bu meyl həm travmanın təsirindən, həm də zorakı tərəfdaşın sistemətik olaraq göstərdiyi psixoloji manipulyasiyadan – qazlaytinqdən qaynaqlanır. Özünü günahlandırma meyli qadının reallığı sağlam qiymətləndirməsini pozur və ona zorakılıqdan çıxmaq üçün lazım olan motivasiyanı zəiflədir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, zorakılığa məruz qalan qadınların bir qisminə travma sonrası stres sindromu (TSSB) simptomları müşahidə olunur. Bu simptomlar – yuxu pozuntuları, həddindən artıq ayıqlıq, keçmiş hadisələrin ağırlı şəkildə təkrarlanması, qorxu reaksiyalarının güclənməsi və emosional qeyri-sabitlik – şəxsiyyətin funksional bütövlüyünə mənfi təsir göstərir. TSSB qadının gündəlik həyat tərzini, sosial fəallığını və münasibətlərə yanaşmasını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Bu simptomlar ilə yaşamaq qadının psixoloji gücünü tükəndirir və reabilitasiya prosesini daha da mürəkkəbləşdirir. Tədqiqatın mühüm nəticələrindən biri zorakılığa məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin yalnız mənfi tərəflərdən ibarət olmamasıdır. Bir çox qadın travmanın təsiri altında rezilyentlik – psixoloji davamlılıq nümayiş etdirir. Bu qadınlar çətinliklərin öhdəsindən gəlmək, həyatlarını yenidən qurmaq və müstəqillik qazanmaq üçün güclü motivasiya göstərir. Rezilyentlik, problem həll etmə bacarıqları, riskləri qiymətləndirmək qabiliyyəti, sosial dəstək axtarma davranışları və emosional özünü tənziqləmə mexanizmləri qadının şəxsiyyətində konstruktiv transformasiya yaradır. Bu, zorakılığın qadının şəxsiyyətini yalnız dağıtmadığını, bəzi hallarda isə onun daxili gücünü və adaptasiya potensialını üzə çıxardığını göstərir.

Araşdırmanın bir başqa vacib nəticəsi zorakılığa məruz qalan qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin formalaşmasında sosial mühitin və gender stereotiplərinin həlledici rol oynamasıdır. Patriarxal dəyərlər, qadına itaətkar və səbirli olmağın normal bir

xüsusiyyət kimi təqdim edilməsi, ailədaxili problemlərin gizlədilməsi tələbi və qadının iqtisadi asılılığı zorakılığın həm davamlılığını təmin edir, həm də qadının şəxsiyyətində passivlik, özünə qapanma və qorxu kimi xüsusiyyətləri gücləndirir. Bu nəticə göstərir ki, zorakılığın qarşısını almaq yalnız fərdi psixoloji müdaxilələrlə deyil, həm də geniş sosial dəyişikliklərlə – gender bərabərliyini dəstəkləyən siyasətlərin gücləndirilməsi, ictimai maarifləndirmə, iqtisadi müstəqillik imkanlarının artırılması mümkündür. Tədqiqatın əsas nəticələrindən biri də uşaqlıq travmalarının və valideyn münasibətlərinin qadının yetkinlik dövründə zorakı münasibətlərə düşmə riskini yüksəltməsidir. Ailədə zorakılığa şahid olmaq, sevgi çatışmazlığı, sərt tərbiyə metodları və emosional etinasızlıq qadının özünə hörmət hissini zəiflədir və münasibətlərdə qeyri-sağlam davranış modellərini qəbul etməsinə səbəb olur. Bu, şəxsiyyətin formalaşmasında erkən yaş təcrübələrinin dərin təsirə malik olduğunu bir daha təsdiq edir.

Nəticə olaraq, məişət zorakılığına məruz qalmış qadınların şəxsiyyət xüsusiyyətləri çoxşaxəli şəkildə formalaşır: onlar həm travmanın dağıdıcı nəticələrini, həm də adaptiv psixoloji mexanizmlərin yaratdığı potensialı özündə birləşdirir. Bu xüsusiyyətlərin hər biri qadının zorakılıqdan çıxmasına, reabilitasiya

prosesinə və gələcək həyat strategiyalarına təsir göstərir. Beləliklə, zorakılığa məruz qalan qadınlarla iş zamanı fərdi yanaşma, psixoloji müdaxilələrin diferensiasiyası və qadının şəxsiyyət resurslarının gücləndirilməsi zəruridir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əliyeva S. Məişət zorakılığı və qadın psixologiyası. Bakı: Elm və Təhsil, 2019, 184 s.
2. Əhmədova R. Ailədaxili zorakılığın sosial-psixoloji aspektləri. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 2016, 152 s.
3. İsmayılova L. Qadınların psixoloji müdafiə mexanizmləri: zorakılıq kontekstində təhlil. Bakı: Adiloğlu, 2020, 176 s.
4. Walker L.E. The Battered Woman. New York: Harper & Row, 1979, 320 p.
5. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence. New York: Basic Books, 1992, 276 p.
6. World Health Organization. Violence Against Women: Intimate Partner and Sexual Violence. Geneva: WHO Press, 2021, 74 p.
7. Johnson M. Domestic Violence: Theoretical and Practical Approaches. London: Routledge, 2008, 214 p.

Aferin Ali ABBASOVA

Ph.D. in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Western Caspian University

Aydan Shahvaz MUSAYEVA

Master's student at the Department of Psychology and Social Work, Western Caspian University

PERSONALITY CHARACTERISTICS OF WOMEN SUBJECTED TO DOMESTIC VIOLENCE

Summary

The study of the personality traits of women who have been subjected to domestic violence is of great importance for psychology, social work and gender studies. The long-term effects of violence seriously affect women's psychological well-being, emotional stability, decision-making mechanisms and social relationships. Studies show that as a result of exposure to violence, women are more likely to experience decreased self-esteem, high levels of anxiety, post-traumatic stress syndrome, depressive symptoms and self-blame. Some of these women are more susceptible to violent

relationships in adulthood, as they have faced risk factors such as low social support, intra-family conflicts and parental violence since childhood. In terms of personality traits, some women who have been subjected to domestic violence have characteristics such as obedience, conflict avoidance, high empathy, difficulty in self-expression, emotional dependence. On the other hand, some studies emphasize the formation of positive psychological qualities such as high tolerance, resistance, development of problem-solving strategies and a sense of inner strength in a significant group of women who have been subjected to violence. This shows that violence not only weakens a woman's personality, but sometimes also strengthens her adaptive and resilient behaviors. Domestic violence undermines a woman's sense of identity and self-awareness, changes her social roles, and seriously threatens her psychological safety. Therefore, studying the personality traits of women who have been subjected to violence creates a fundamental basis for developing intervention programs, establishing psychological support mechanisms, and formulating social policies. Domestic violence creates both destructive and adaptive changes in the personality structure of women and directly affects their future life behaviors, relationships, and social functionality.

Keywords: depression, anxiety, emotional dependence, decreased self-esteem, social support.

Аферин Али АББАСОВА

кандидат психологических наук, доцент кафедры Психологии и Социальной работы,
Западно-Каспийский Университет

Айдан Шахвaz МУСАЕВА

Магистрант кафедры Психологии и Социальной работы, Западно-Каспийский Университет

ЛИЧНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖЕНЩИН, ПОДВЕРГАЮЩИХСЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ

Резюме

Изучение личностных черт женщин, подвергшихся домашнему насилию, имеет большое значение для психологии, социальной работы и гендерных исследований. Долгосрочные последствия насилия серьезно влияют на психологическое благополучие женщин, их эмоциональную стабильность, механизмы принятия решений и социальные отношения. Исследования показывают, что в результате пережитого насилия женщины чаще испытывают снижение самооценки, высокий уровень тревожности, посттравматический стрессовый синдром, депрессивные симптомы и чувство вины. Некоторые из этих женщин более восприимчивы к насильственным отношениям во взрослом возрасте, поскольку с детства сталкивались с такими факторами риска, как низкая социальная поддержка, внутрисемейные конфликты и насилие со стороны родителей. С точки зрения личностных черт, у некоторых женщин, подвергшихся домашнему насилию, наблюдаются такие характеристики, как послушание, избегание конфликтов, высокая эмпатия, трудности в самовыражении, эмоциональная зависимость. С другой стороны, некоторые исследования подчеркивают формирование позитивных психологических качеств, таких как высокая толерантность, устойчивость, развитие стратегий решения проблем и чувство внутренней силы, у значительной группы женщин, подвергшихся насилию. Это показывает, что насилие не только ослабляет личность женщины, но иногда и укрепляет её адаптивные и устойчивые модели поведения. Домашнее насилие подрывает чувство идентичности и самосознания женщины, изменяет её социальные роли и серьезно угрожает её психологической безопасности. Поэтому изучение личностных черт женщин, подвергшихся насилию, создаёт фундаментальную основу для разработки программ вмешательства, создания механизмов психологической поддержки и формулирования социальной политики. Домашнее насилие

вызывает как деструктивные, так и адаптивные изменения в структуре личности женщин и напрямую влияет на их будущее поведение, отношения и социальную функциональность.

Ключевые слова: депрессия, тревога, эмоциональная зависимость, снижение самооценки, социальная поддержка.

Daxil olub: 05.03.2026